



TIJORAT BANKLARIDA MOLİYAVIY AKTIVLARNI MHXS 9 ASOSIDA TASNIFLASH VA HISOBGA OLISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Zokirova Adiba Abdurauf qizi

"Aloqabank" ATB Buxgalteriya hisobi va hisoboti departamenti menejeri

E-mail: adiba13821@gmail.com

Annotatsiya. Tezida O'zbekiston tijorat banklarida moliyaviy aktivlarni MHXS 9 "Moliyaviy instrumentlar" standarti asosida tasniflash va baholash amaliyoti tahlil qilingan. Milliy hisob tizimi va xalqaro standart talablari o'rtasidagi farqlar aniqlanib, bank hisobini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: MHXS 9, moliyaviy aktivlar, biznes-model, SPPI testi, amortizatsiyalangan qiymat, adolatli qiymat, tijorat banki.

Аннотация. В тезисе рассмотрена практика классификации и оценки финансовых активов коммерческих банков Узбекистана в соответствии с МСФО (IFRS) 9, выявлены различия между национальной системой учёта и требованиями стандарта, предложены направления совершенствования.

Ключевые слова: МСФО 9, финансовые активы, бизнес-модель, SPPI-тест, амортизированная стоимость, справедливая стоимость, коммерческий банк.

Abstract. The paper analyses the classification and measurement of financial assets in commercial banks of Uzbekistan under IFRS 9, identifies gaps between national accounting and the standard, and proposes improvements.

Keywords: IFRS 9, financial assets, business model, SPPI test, amortised cost, fair value, commercial bank.

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qaroriga muvofiq tijorat banklari 2021-yildan boshlab moliyaviy hisobotni Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida tuzmoqda. Bank aktivlarining asosiy qismi moliyaviy instrumentlardan, ya'ni kreditlar, qimmatli qog'ozlar va banklararo joylashtirishlardan iborat. Shu sababli MHXS 9 "Moliyaviy instrumentlar" standarti bank hisobi uchun eng muhim standart hisoblanadi.

MHXSga o'tish milliy bank tizimining xalqaro kapital bozorlariga integratsiyalashuvi, xorijiy investorlar va xalqaro moliya institutlarining ishonchini oshirish hamda davlat ulushi bo'lgan banklarni transformatsiya qilish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Biroq standartni rasmiy joriy etish uning talablari kundalik buxgalteriya hisobida to'liq aks etishini anglatmaydi. Ushbu tezisning maqsadi tijorat banklarida moliyaviy aktivlarni MHXS 9 asosida tasniflash va hisobga olish amaliyotidagi muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish yo'nalishlarini asoslashdan iborat.

Asosiy qism

MHXS 9 Xalqaro buxgalteriya standartlari kengashi (IASB) tomonidan 2014-yilda e'lon qilingan va 2018-yildan kuchga kirib, MHXS (IAS) 39 standartini almashtirgan. Standartga ko'ra, moliyaviy aktivlar ikki mezon asosida tasniflanadi: aktivlarni boshqarishning biznes-modeli va shartnoma bo'yicha pul oqimlarining xususiyati (SPPI testi – pul oqimlari faqat asosiy qarz va foiz to'lovlaridan iboratligi). Natijada aktivlar uch toifaga ajratiladi:

- amortizatsiyalangan qiymatda baholanadigan aktivlar (asosan bank kreditlari);
- boshqa umumlashgan daromad orqali adolatli qiymatda baholanadigan aktivlar;
- foyda yoki zarar orqali adolatli qiymatda baholanadigan aktivlar.

Biznes-model alohida aktiv bo'yicha emas, balki aktivlar portfeli darajasida, bank rahbariyati ularni qanday boshqarishiga qarab belgilanadi. Agar bank aktivlarni shartnoma bo'yicha pul oqimlarini olish maqsadida ushlab tursa ("ushlab turish" modeli) va ular SPPI testidan o'tsa, aktivlar amortizatsiyalangan qiymatda hisobga olinadi. Tijorat banklarining kredit portfeli odatda aynan shu toifaga kiradi. Agar aktivlar ham pul oqimlarini olish, ham sotish maqsadida ushlab turilsa (masalan, likvidlikni boshqarish uchun davlat obligatsiyalari portfeli), ular boshqa umumlashgan daromad orqali adolatli qiymatda baholanadi. Boshqa barcha holatlarda, shu jumladan savdo maqsadidagi qimmatli qog'ozlar bo'yicha, aktivlar foyda yoki zarar orqali adolatli qiymatda aks ettiriladi.

Amortizatsiyalangan qiymat samarali foiz stavkasi usulida aniqlanadi. Samarali foiz stavkasi – bu kutilayotgan kelgusi pul oqimlarini aktivning dastlabki balans qiymatiga aynan diskontlaydigan stavka. Unga nominal foizdan tashqari kredit berish bilan bevosita bog'liq komissiyalar va tranzaksiya xarajatlari ham kiritiladi. Shu tufayli bankning foiz daromadi kredit muddati davomida bir tekis va iqtisodiy mazmunga mos ravishda tan olinadi.

MHXS (IAS) 39 bilan taqqoslaganda MHXS 9 tasniflash tizimini ancha soddalashtirdi: oldingi to'rt toifa (savdo uchun, so'ndirilgunga qadar ushlab turiladigan, sotish uchun mavjud aktivlar, kreditlar va debitorlik qarzlari) o'rniga uch toifa joriy etildi. Shuningdek, "sotish uchun mavjud" aktivlar bo'yicha murakkab qadrsizlanish qoidalari bekor qilindi. Biroq yangi tizim bankdan professional mulohaza va uni hujjatlashtirishni ko'proq talab qiladi.

Amaliyotda O'zbekiston tijorat banklarida quyidagi muammolar kuzatiladi. Birinchidan, kundalik hisob milliy hisobvaraqlar rejasi asosida yuritiladi, MHXS bo'yicha hisobot esa davr oxirida transformatsiya orqali tuziladi. Bu jarayon ko'p mehnat talab qiladi va xatolar ehtimolini oshiradi. Ikkinchidan, biznes-modellar ko'pincha rasmiy hujjatlashtirilmaydi, bu esa tasniflash asosini auditorlarga isbotlashni qiyinlashtiradi. Uchinchidan, kreditlar bo'yicha komissiya to'lovlari darhol daromadga olinadi, holbuki MHXS 9 ga ko'ra ular samarali foiz stavkasi tarkibida kredit muddati davomida taqsimlanishi kerak.

To'rtinchidan, SPPI testini o'tkazish amaliyoti yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Masalan, foiz stavkasi tashqi ko'rsatkichga bog'langan yoki muddatidan oldin to'lash bo'yicha jarima shartlari bo'lgan kreditlar test natijasiga ta'sir

qilishi mumkin, ammo ular ko'pincha alohida tahlil qilinmaydi. Beshinchidan, kredit shartlari o'zgartirilganda (qayta tuzish, foiz stavkasini pasaytirish) aktivni tan olishni to'xtatish yoki modifikatsiya natijasini foyda va zararda aks ettirish masalasi bir xil hal qilinmaydi.

Bu muammolar natijasida milliy hisobot va MHXS bo'yicha hisobotdagi ko'rsatkichlar, xususan foiz daromadlari va aktivlarning balans qiymati o'rtasida farqlar paydo bo'ladi. Bu esa hisobot foydalanuvchilari, birinchi navbatda, xorijiy investorlar va reyting agentliklari uchun bank faoliyatini baholashni qiyinlashtiradi. Xalqaro tajriba, jumladan Yevropa Ittifoqi banklari amaliyoti shuni ko'rsatadiki, MHXS talablarini kundalik hisob jarayoniga bevosita kiritish hisobot sifatini oshiradi va transformatsiya bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalariga ko'ra, tijorat banklarida moliyaviy aktivlar hisobini takomillashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

1. Milliy hisobvaraqlar rejasini MHXS 9 toifalari bilan bog'lovchi muvofiqlik jadvalini ishlab chiqish va uni bank axborot tizimiga joriy etish.
2. Har bir portfel bo'yicha biznes-modelni bank boshqaruvi tomonidan tasdiqlanadigan ichki hujjat bilan rasmiylashtirish.
3. Kredit bilan bog'liq komissiyalarni samarali foiz stavkasi usulida hisobga olishni kundalik hisob darajasida avtomatlashtirish.
4. SPPI testini o'tkazish bo'yicha bank ichki yo'riqnomasini ishlab chiqish va yangi kredit mahsulotlarini joriy etishda test natijasini majburiy hujjatlashtirish.
5. Kreditlar shartlari o'zgartirilganda modifikatsiya va tan olishni to'xtatish mezonlarini ichki hisob siyosatida aniq belgilash.
6. Bank buxgalterlari uchun MHXS 9 bo'yicha muntazam malaka oshirish va xalqaro sertifikatlash (DipIFR, ACCA) dasturlarini qo'llab-quvvatlash.

Ushbu choralar transformatsiya xarajatlarini kamaytiradi, hisobot ishonchliligini oshiradi va banklarning xalqaro investorlar oldidagi shaffofligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4611-son qarori.

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni (2016-yil 13-aprel, O'RQ-404).

1. IFRS Foundation. IFRS 9 Financial Instruments. – London: IASB, 2014.

1. Beatty A., Liao S. Financial accounting in the banking industry: A review of the empirical literature // Journal of Accounting and Economics. – 2014. – Vol. 58(2–3). – P. 339–383.

1. Gebhardt G., Novotny-Farkas Z. Mandatory IFRS adoption and accounting quality of European banks // Journal of Business Finance & Accounting. – 2011. – Vol. 38(3–4). – P. 289–333.